

18. Darski J. Ukraina. Historia współczesność konflikty narodowe / Jozef Darski. – Warszawa, 1993. – 134 s.
19. Malinowski L. Współczesne problemy Europy 1919–1999 (wybór zagadnień) / Ludwik Malinowski. – Warszawa, 2000. – 243 s.
20. Olszanski T. A. Historia Ukrainy XX / Tadeusz Andrzej Olszanski. – Warszawa, 1994. – 352 s.

В статті аналізуються деякі підходи польських і російських істориків в дослідженні передумов відновлення державної незалежності України. Путем історіографічного порівняння як їх загальних, так і різних поглядів вивчаються обставини, які впливали на процес провозглашення державного суверенітету, а відповідно і незалежність України.

Ключові слова: історіографія, історіографія України, польські історики, історики Росії, історіографічне порівняння, суверенітет, незалежність.

This article analyses some approaches of pre-condition restoration of Ukrainian independence that are investigated by Polish and Russian historians. Thru historio-graphical comparisons their common and different views of the circumstances that influenced on the process of state sovereignty declaration and the independence of Ukraine are found out.

Key words: historiography, historiography of Ukraine, Polish historians, Russian historians, historiographic comparison, sovereignty, independence.

УДК 94 (477.8)

ББК 63.3 (4 Укр) 6

Любомира Федунішин

ІСТОРИЧНІ ХРОНІКИ ПРО ПОДІЛ ГАЛИЧНИНИ В 1846–1850 рр. У НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА КРЕВЕЦЬКОГО

У статті проаналізовано наукову діяльність Івана Кревецького в контексті історіографічної праці “Справа поділу Галичини в рр. 1846–1850”. Акцентуються державницькі позиції дослідника, у яких відображено одвічні прагнення українського народу до створення власної незалежної держави.

Ключові слова: “Вивід прав”, поділ Галичини, І.Кревецький, державотворчі процеси.

Державотворчі процеси, які сьогодні тривають в Україні, вимагають відтворення історичної пам’яті, бо саме вона для українського народу має сутнісне значення. Оскільки багатовікова традиція боротьби за власну незалежність і, водночас, тривале поневолення українського народу різними окупаційними режимами призвели до збуття як певних історичних подій, так й окремих визначних постатей, які віддали своє життя за соборність держави.

Власне, у цьому маніфестується актуальність заявленого дослідження, адже звернення до історіографічних праць І.Кревецького є методологічною основою історичного розвитку України, бо якраз цей дослідник проводив науковий аналіз історичного процесу як одвічного прагнення українського народу до самостійності, що й призвело до замовчування імені вченого.

Тільки з відновленням незалежності на початку 1990-х років ім’я І.Кревецького стало відомим широкому загалу науковців, зокрема, до цього спричинилися такі науковці, публіцисти та історики, як В.Качкан, який працює в галузі висвітлення біографічних етапів життя [1]. Дослідники Н.Черниш [12], У.Яворська [13] звертають увагу на постать І.Кревецького як директора бібліотеки Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) у Львові, де він проводив діяльність книгознавця, бібліографа. Натомість, що й становить безпосередній предмет нашого дослідження, державницьке вчення дослідника як ідейного представника львівської історичної школи М.Грушевського розкрив у своїй брошурі “Іван Кревецький – історик-державник” Ф.Стеблій [8]. Не менш важливим у популяризації постаті І.Кревецького є відкриття дослідника як визначної історичної постаті ХХ ст. І.Кіхтан, яка вперше представила науковій громадськості вченого після 50 років забуття [2].

Отож основним завданням статті є відтворити наукову спадщину великого патріота І.Кревецького, зокрема, у галузі історико-державних процесів у контексті праці про поділ Галичини в 1846–1850 рр. з метою представлення автентичних державницьких ідей вищезгаданого дослідника.

Вивчаючи історичний розвиток України, варто виокремити декілька концептуальних ідей історіографічного опису щодо історичного процесу в цілому. Так, становлення державності України проходило в руслі цивілізаційних викликів, які можна сформулювати у двох аспектах, зокрема: опис процесу державотворення, який зосереджений на особовому характері, тобто вивченні прагнення власного народу стосовно соборності, а також аналізу геополітичних обставин (так званих історико-політичних кон'юктур) як глобального (імперського), так і локального (провінційного) характеру. Ці дві тенденції розкривають екзистенційні визначення опису історичного розвитку України в складі Австро-Угорської імперії Іваном Кревецьким (1883–1940).

У своїй праці про поділ Галичини в 1846–1850 рр. дослідник звертає особливу увагу на первинний аналіз джерельно-документальної бази, у якій розкривається специфіка участі українського народу (Східної Галичини) згідно з окупаційним маніфестом Марії Терези, виданим 11 вересня 1772 р., так званим “Виводом прав” (*Portio iuribus Nostris respondens*) [3, с.54–55].

У ньому, зокрема, ідеться про те, що силою права та внаслідок історичних передумов частина польського королівства відійшла під владу (безпосередню) Австро-Угорського двору. Також визначається граничний поділ окупованих земель, заклик до послуху підданих і водночас звучить пересторога особам, які б супротивилися цісарському наказу. Відповідно до цього маніфесту, іменовано територіального управителя (губернатора) – гр. І.А.Пергена [3, с.55].

На думку І.Кревецького, виданню зазначеного маніфесту передували ряд історичних обставин. Зокрема, ще в 1769 р. цісар Йосиф II, з огляду на народні замішання в пограничних територіях, окупував Спизж, який з 1412 р. належав угорській короні як погранична застава з Польщею, а вже в 1770 р. було зайнято частину Сяндеччини. Рівночасно з окупаційними процесами Йосифом II було видано доручення архіваріусам про пошук в австрійських й угорських архівах документальних підтверджень на володіння польських земель. Таким чином, у 1772 р. угорський історик (І.Бензур) видав “Вивід прав Угорщини до Червоної Русі й Поділля і Чехії до князя Освенціма і Затора” [3, с.57].

Згідно із цим документом, з XI–XII ст. угорські королі були посесорами Королівства Малої або Червоної Русі й, передусім, двох частин цього Королівства – Галичини й Володимирії. На підтвердження цього наводяться виписки з польських, українських й угорських хронік і літописів, зокрема, лист угорського короля Андрія II до Папи Римського Інокентія III; лист Папи Гонорія III до Андрія II, а також ряд документів угорських королів, на яких є зображення печаток, гербів і титулів Галичини та Володимирії [3, с.58].

Ще більш переконливими щодо прав Угорщини на згадані землі, на думку І.Кревецького, є звернення уваги, згідно з “Виводом”, на окремі історичні факти: по-перше, на домовленості угорського короля Людовика I з польським королем Казимиром Великим; по-друге, на договорі між Жигимонтом та Ягайлом у 1412 р.; по-третє, на договорі між Польщею й Австрією в 1589 р., відповідно до якого Австрія зрікалася тільки власних територій Польщі; по-четверте, важливим аргументом є, власне, титул додатка “*rex Galitiae et Lodomeriae*”, який додавався угорській королівській короні аж до часів Марії Терези, і, по-п'яте, сама Польща в 1673 р. (лист польського підканцлера А.Ольшанського) признавала права Угорщини до Червоної Русі [3, с.58].

Подальше дослідження в справі поділу Галичини І.Кревецький присвячує джерельному аналізу прав Чехії до князя Освенціма й Затора, але оскільки ця сентенція має деліберативний характер щодо нашого дослідження, то варто тільки зазначити, що “Виводи прав” у цілому в науковій інтерпретації І.Кревецького мають цілісний харак-

тер, бо дослідник проаналізував 17 оригінальних документів, які додавалися до “Виводів”, 12 з яких стосуються прав Угорщини до Галичини, а 5 – прав Чехії до князя Освенцима й Затора [3, с.59].

Важливе значення у своїй історичній праці І.Кревецький надає вивченню аргументів-спростувань польського історика й економіста Ф.Лойка, який на доручення короля Станіслава Августа реплікував “Виводи” щодо поділу польських земель Австро-Угорською короною, Пруссією та Росією. Потрібно акцентувати на тому факті, як уважав І.Кревецький, що відповіді на “Виводи” були виключно дипломатичного, академічного характеру.

Так, у 1773 р. Ф.Лойко видав працю “Відповідь на вивід прав угорської корони до Червоної Русі й Поділля, а чеської – до князя Освенцима і Затора”. У ній, зокрема, згаданий польський дослідник, на думку І.Кревецького, наводить аргументи невідповідності правничо-історичної дійсності стосовно окупації польських земель вищезгаданими державами. Іван Кревецький поділив ці аргументи на три групи: до першої належать відповіді Австрії, яка, як вважає І.Кревецький, згідно з істориком Ф.Лойком, не висувала претензій щодо польської території на переговорах у 1677, 1732, 1736 рр., а, відповідно, заявлені права тепер є претензією без усяких правничих підстав. Проте І.Кревецький наводить аргументи, на які вказує Лойк і які можуть бути підставою для претензії Польщі з боку Австрії, але, як вважає дослідник, усі вони побудовані на нетривкій основі, зокрема, завоювання галицького замку угорським королевичем у 1185 р., а вже в 1188 р. його було звідти прогнано. Так само було й удруге в 1214 р. завойовано, а роком пізніше прогнано із замку; претензією Австрії є також трактат у Любавлі з 1412 р., але, як зазначає І.Кревецький, польський дослідник не вбачає в цьому жодної підстави правового характеру, оскільки ця угода сама собою канула в забуття, так само як титули Галича й Володимира (іменування угорських королів), які вже більше як два століття забуті [3, с.60].

А що стосується фактів як історичних, так і правових стосовно легітимності володіння окупованих земель, які належали Польщі, то І.Кревецький відповідно до польського дослідника наводить такі докази, які, власне, становлять другу групу дослідження.

По-перше, від 1018 р. давні права на володіння Червоної Русі, Поділля, Волині Київським воєводством і Малою Руссю були потверджені трьома інвеститурами польських королів у 1181, 1188 та 1198 рр., при цьому не висувалося жодних історично-правових заперечень на ці володіння іншими князівствами та королівствами; по-друге, після смерті нащадків Романа Казимиром III в 1340 р. було приєднано до польської корони значну частину Галицького князівства, а зроблено це на підставі інвеститури Лешка Білого в 1198 р., який видав мандат володіння галицьким князям; по-третє, угорський король Людовик у 1355 р. визнав право володіння Польщею землями Малої Русі; по-четверте, угорський трактат “Zalathfack” підтвердив автентичне право Польщі на володіння землями Русі 1403 року; по-п’яте, трактати в Буді 1507 р. та бендзинський і битомський 1589 р. відповідно загарантували польському королеві володіння угорськими станами; по-шосте, починаючи від Владислава Постума (1453), забезпечувалася посесія польської корони всіма угорськими королями на право володіння землями Русі, і це право тривало більш як три століття безперервно; по-сьоме, надавання титулу польськими королями угорським королям і, по-восьме, посідання земель Русі Польщею, ще починаючи від інкорпорації до королівства з 1340 до 1772 рр., тобто більш як три століття [3, с.61]. Проте сам І.Кревецький у рукописній статті “Королівство Галичина і Володимирія 1772–1918” зауважив, посилаючись на “Історію України-Руси” М.Грушевського (т.2, с.407–504), що “Червона Русь перейшла під Польщу не на підставі добровільного бажання і добровільної умови, але силою польського оружжя” [10, арк.27].

Варто зазначити, як вважає І.Кревецький, що аргументи польського дослідника історика-економіста Ф.Лойка не мали суттєвого впливу на подальший історичний хід

розподілу польської корони. Вони, як уже зазначалося раніше, були тільки дипломатичним відзивом спротиву. Хоча й окремі аргументи мають історико-правове обґрунтування. Однак, на думку І.Кревецького, полеміка академічного характеру не була підставою для перегляду “Виводу прав” щодо польської корони, а, навпаки, посилила право Австро-Угорщини до реалізації поділу Галичини.

Вивчаючи третю групу дослідження І.Кревецького стосовно поділу Галичини, стає очевидним певне спрямування історіографічної праці (про поділ Галичини) вищезазначеного дослідника, зокрема: аналіз історико-правових підстав для окупації польської корони Австро-Угорською імперією, вивчення академічного спротиву представників польської корони, у т. ч. Ф.Лойка, і, насамкінець, визначення аргументів Ф.Лойка проти “Виводу прав” Австрії до князя Освенцима й Затора. Оскільки останні аргументи прямо не стосуються нашого дослідження, то ми тільки виокремимо декілька головних положень, які мають історичне значення для поділу Галичини в цілому. По-перше, цілісність Польщі, на думку І.Кревецького (згідно з Ф.Лойком), є такою, що визнана історичними процесами сусідніми князівствами та королівствами, і, по-друге, як вважає І.Кревецький, аргументи Ф.Лойка є суб’єктивного характеру, бо беруть за основу тільки ті історичні події, які є вигідними для дослідника, а ті історико-правові факти, які розкривають історичний зв’язок про утворення Речі Посполитої, дослідник замовчує [5], а тому, на думку І.Кревецького, ці аргументи не мали юридичного обґрунтування і, урешті-решт, те, що вважалось окупацією, було легітимізовано найвищими державними інституціями Речі Посполитої: королем і польським державним сеймом [3, с.62].

Подальше дослідження І.Кревецького присвячене аналізу правового статусу Галичини, зокрема: визначення кордонів; приєднання Буковини до Галичини; Західна й Східна Галичина; утрата Тернопільського краю на користь Росії, а також нові зміни в 1815 р., згідно з якими Західна Галичина поверталася польському Конгресовому Королівству, а Тернопільський край віддавався назад у підданство Австрії; надання Буковині окремої конституції в 1850 р. і визначення нових кордонів Галичини в тому ж самому році [3, с.63].

Зважаючи на безпосередній предмет нашого дослідження, варто виокремити дві історичні квінтесенції, які детально описані І.Кревецьким, зокрема: визначення кордонів Галичини в 1772–1850 рр., а також відмінності між мешканцями Східної та Західної Галичини в контексті історичного, етнографічного, культурного та суспільно-економічного становища [3, с.67].

Так, Галичина станом на 1772 р. стала австрійською провінцією. Це, як вважає І.Кревецький, було можливим унаслідок деяких політико-правових процесів, зокрема, порозуміння Пруссії й Росії та порозуміння (дипломатичного характеру) між Пруссією, Росією й Австрією, що визначило перший поділ Польщі. У статті “Королівство Галичина і Володимирія 1772–1918” І.Кревецький зазначив, що дипломатичні переговори закінчилися спільною діловою декларацією, яку від імені Австрії 19 лютого 1772 р. підписали Марія Тереза та Йосиф II, від імені Пруссії – 28 лютого Фрідріх, а від Росії – 5 березня Катерина II [10, арк.13]. Одночасно держави опублікували акти “Виводи прав”, які були надруковані латинською, французькою, німецькою, польською мовами [10, арк.14]. Подальше дослідження І.Кревецького зосереджується на висвітленні вступу австрійських військ на територію Галичини (три військові корпуси: Естергази, Дальтон і Фабрі) під командуванням ген. Гадіка, який 10 червня 1772 р. видав прокламацію, згідно з якою закликав галичан до послуху Марії Терезі [3, с.64; 4, с.173].

Визначаючи межі Галичини, І.Кревецький, відповідно до окупаційного маніфесту Марії Терези, зазначає: “...правий беріг Висли від князівства Шлезку повише Сандомира аж до того місця, де лучить ся зі Сяном. Звідти через Франополь до Замостя й Грубешова (Rubieszow) аж до річки Буга; потім поза Бугом властивими границями Червоної Руси, де розділяють ся Волинь і Поділе аж до границь Збаража, звідти просто до Дні-

стра, з малою частиною Поділя, яку перетинає потік, званий Підгірче [...], де впадає до Дністра, вкінці границі, які відмежовують Покуте від Молдавії” (цитата мовою оригіналу. – *Л.Ф.*) [3, с.64–65].

Подальші історичні есе І.Кревецький присвячує аналізу приєднання Буковини до Галичини. Причиною цього, на думку дослідника, було бажання австрійської корони заокруглити межі кордону. Австрійські війська, відповідно до цісарського наказу (1 жовтня 1774 р.), зайняли Буковину, а вже в 1775 р. між Австрією та Туреччиною був укладений дипломатичний трактат, згідно з яким претензії Австрії щодо Буковини були визнані легітимними. Таким чином, Буковина з 1786 до 1817 рр. (за винятком 27 р.) була, як вважає І.Кревецький, у становій спілці з Галичиною. Унаслідок третього поділу Речі Посполитої (1795 р.), за І.Кревецьким, північні території Австрії заокруглилися такими ріками: Пилицею, Віслою та Бугом [3, с.65].

Проте це не остаточний проект формування кордонів Австрійської корони. Так, на підставі шенбурського договору 1809 р. Австрія віддала частину Галичини двом північним сусідам: Варшавському князівству (краківський і замойський округи) і Росії (так званий Тернопільський край). А вже в 1815 р. Західну Галичину Австрія віддала Конгресовому Королівству, натомість Росія повернула Тернопільський край із певними територіями із запасом солі. Завершальний етап творення граничних територій Галичини, на думку І.Кревецького (у межах сучасної території Галичини), відбувається в 1850 р. унаслідок попередніх домовленостей Австрії з Прусією й Росією, а також через ліквідацію краківської республіки, територія якої стала частиною Галичини [3, с.66–67]. У тому самому році Буковина отримала окрему конституцію, відділившись, таким чином, від Галичини, і це, на думку І.Кревецького, є певною історичною підставою творення національної самобутності [11].

На завершення історичної праці про поділ Галичини І.Кревецький проводить історико-правовий аналіз відмінності між Східною та Західною Галичиною, визначаючи історичні й культурологічні передумови їхньої неідентичності. Це, зокрема, виражається, як вважає дослідник, у способі окупації, тобто галичани були окупованими не тільки Австро-Угорською імперією, але й перед тим Річчю-Посполитою [5, с.145–155]. Відмінність полягає в тому, як констатує І.Кревецький, що “... важне для нас тільки те, що Австрія аргументувала окупацію тих земель взагалі такими – і ріжними титулами, і що на основі таких власне ріжних титулів ці землі увійшли в склад нинішньої Австро-Угорської монархії” [3, с.68]. Іншими словами, окупація Австро-Угорської монархії, на відміну від польської окупації аналогічних земель, мала певні історико-правові обґрунтування [4, с.158–159; 6].

Визначаючи окремі відмінності між Східною та Західною частинами Галичини, І.Кревецький звертає особливу увагу на етнографічний характер різниці її мешканців, зокрема: східна – українська, а західна – польська. Відповідно із цієї відмінності виникає побутова та релігійна різниця: українська група мешканців належала до візантійської культури (східний обряд), а польська група – до романо-німецької культури (західний обряд, або латинський) [3, с.69].

Окрім релігійної відмінності, як вважає І.Кревецький, існує географічна й суспільно-економічна різниця. Так, у західній частині Галичини, зважаючи на безпечні умови життя, мешканці були більш заможними, що й приводило до зростання населення, чого не спостерігалось у мешканців східної частини Галичини, оскільки часті напади татарських орд призводили до спустошування прикордонних територій, забираючи при цьому як матеріальну власність, так і людські життя. Але, незважаючи на всі ці відмінності, як констатує Іван Кревецький, Австро-Угорська монархія об’єднала дві групи земель в єдину територіально-адміністративну одиницю, надавши титул-назву цим землям східної групи “Галичина і Володимирія”, до якого пізніше було додано ще один титул-додаток: “з вел. кн. Краківським і кн. Освенцімським і Заторським” [3, с.69].

Отож, підсумовуючи, варто зазначити, що праця І.Кревецького “Справа поділу Галичини в рр. 1846–1850” є систематизованим твором історико-правового характеру, де причини поділу Галичини відображені в контексті принципу історизму. Це дає підстави стверджувати, що вищезазначений дослідник намагається створити історіографічний опис становлення Української Держави в контексті загальноєвропейського державотворчого процесу, що, беручи до уваги сучасні євроінтеграційні процеси в Україні, є доволі актуальним. Особливо це відображено у висвітленні національних особливостей українців, які, незважаючи на певні відмінності, становлять європейську культурну групу народів. Таким чином, І.Кревецький відобразив історичний розвиток про поділ Галичини як невід’ємний ідеал створення власної самостійної держави, але не всупереч історичним можливостям (маючи на увазі схильність українців, зокрема Великої України, до анархії [9]), а в солідарній реалізації цих можливостей, підкреслюючи приналежність української нації до європейської культури.

1. Качкан В. Реальні образи сумної правди (основні консеквенції у діяльності Івана Кревецького) / В. Качкан // Хай святиться ім'я твоє. – Львів, 1998. – С. 189–205.
2. Кіхтан І. Іван-Мар'ян Кревецький – гордість Роздільської землі (до 120-річчя з дня народження) / І. Кіхтан. – Розділ, 2003. – 16 с.
3. Кревецький І. Справа поділу Галичини в рр. 1846–50 / І. Кревецький // Записки НТШ. – 1910. – Т. ХСІІІ. – С. 54–69; його ж. Справа поділу Галичини в рр. 1846–50. Додатки. Матеріали // Записки НТШ. – 1910. – Т. ХСVІІ. – С. 105–154.
4. Кревецький І. Наукова хроніка. Нові праці по історії Галичини 2-ої пол. ХІХ в. (1772–1790) / І. Кревецький // Записки НТШ. – 1912. – Т. СVІІІ. – С. 158–180.
5. Кревецький І. Помічні дні. Причинки до історії панщини в Галичині в ХІХ в. / І. Кревецький // Записки НТШ. – 1907. – Т. LXXVІ. – С. 143–155.
6. Кревецький І. Оборонна організація руських селян на галицько-угорським пограниччю в 1848–1849 рр. // Записки НТШ. – 1905. – Т. 63. – С. 1–26; Т. 64. – С. 27–58; його ж. Батальйон руських гірських стрільців, 1849–1850 // Записки НТШ. – 1912. – Т. 107. – С. 52–73; його ж. Проби організування руських національних гвардій в Галичині 1848–1849 // Записки НТШ. – 1913. – Т. 113. – С. 77–146.
7. Стеблій Ф. Іван Кревецький – вчений і бібліотекар / Ф. Стеблій // Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка: книги і люди : матеріали круглого столу. – Львів, 1996. – С. 86–102.
8. Стеблій Ф. Іван Кревецький – історик-державник / Ф. Стеблій. – Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 40 с.
9. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України), ф. 406 Редакція газети “Нова Зоря”, м. Львів, оп. 1, спр. 202, арк. 45–51.
10. ЦДАЛ України, ф. 402 Редакція журналу “Стара Україна”, м. Львів, оп. 1, спр. 5, арк. 10–46.
11. Там само, ф. 368 Томашівський Степан – історик, оп. 1, спр. 173, арк. 45.
12. Черниш Н. І. Кревецький – книгознавець, видавець, бібліограф / Н. І. Черниш // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомлення VI Всеукр. наук.-теорет. конф., 11–13 трав. 2000 р. ; за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2000. – С. 460–468.
13. Яворська У. Бібліотечна діяльність Івана Кревецького (1905–1914) / У. Яворська // Вісник книжкової палати. – 2005. – № 4. – С. 40–44.

В статтє проанализировано научную деятельность Ивана Кревецкого в контексте историографической работы “Дело раздела Галиции в гг. 1846–1850”. Акцентируются государственные позиции исследователя, в которых отражены извечные стремления украинского народа к созданию собственного независимого государства.

Ключевые слова: “Вывод прав”, разделение Галиции, И.Кревецкий, процессы построения государства.

The article analyses promulgation of the activity es of Ivan Krevetskiy as a scholar in the context of historiographic work “On the guestion of Halychyna split-up in the period of 1846–1850”. Also accentuated state positions the researcher, reflecting the eternal desire of the Ukrainian people to establish their own independent state.

Key words: “Portio iuribus”, Halychyna split-up, I.Krevetskiy, stateforming processes.